

О.М. САРНАВСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук
(Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»)

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ ЯК ДОДАТКОВИЙ БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Ключові слова: безпека людини, життя, здоров'я, військовоє формування, військовослужбовець.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються Конституцією України найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції). Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3 Конституції).

Рівень задоволення прав людини в широкому розумінні обумовлений рівнем соціально-економічного розвитку, досконалістю і стабільністю в організації державної влади. У більш вузькому аспекті він залежить від наявності ефективно діючого механізму забезпечення прав і свобод людини. Йдеться не тільки про чисельність правоохоронних та інших державних органів, а й про якість їхньої правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності [8, 92–93].

До правових засобів забезпечення прав людини, у тому числі і її права на безпеку, належать засоби кримінально-правового характеру. В Україні на десятому році її незалежності було прийнято Кримінальний кодекс України (далі – КК), який вступив у дію 1 вересня 2001 р. Як стверджує В.І. Борисов, цей кодекс підпорядкований принципу конституційної відповідності. Його

статті досить повно відображають конституційні положення щодо необхідності охорони особистих прав і свобод людини [1, 327].

КК забезпечує права людини на безпеку як нормами Загальної частини, так і нормами Особливої частини. Безпека людини як об'єкт кримінально-правової охорони – це система суспільних відносин, які забезпечують захищеність існування людини від загроз шляхом запобігання створення для них небезпеки (загрози) заподіяння суттєвої шкоди. Ця система працює на випередження [3, 405].

Серед науковців сучасності дослідженню проблем кримінальної відповідальності за посягання на безпеку людини присвятили свої праці такі вчені, як П.П. Андрушко, М.П. Короленко, С.Я. Лихова, М.І. Панов, В.П. Тихий та ін. Безпеку людини в системі норм КК про відповідальність за злочини проти безпеки виробництва досліджував В.І. Борисов, за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – В.А. Мисливий, В.І. Осадчий, за злочини проти прав споживачів на безпечність продукції – М.І. Хавронюк, за злочини проти здоров'я населення – Є.В. Фесенко.

У той же час у кримінально-правовій літературі зустрічаються критичні ви-

словлювання про те, що проблеми кримінально-правової охорони безпеки людини або не досліджені на належному рівні, або не входять у сферу наукових інтересів провідних учених [7, 114]. Думається, що з огляду на особливу цінність вказаного об'єкта кримінально-правової охорони така критика має братися до уваги, принаймні якщо йтиметься про ступінь дослідження цих проблем у системі військових злочинів.

Безпека (захищеність) людини як система – це фізична, психологічна, моральна, соціальна, матеріальна, майнова та інші її види. Це означає, що методологічно має йтися про поєднання різних, але взаємопов'язаних елементів, комплекс заходів, спрямованих на зміцнення захисного механізму, надійних гарантій захисту прав і свобод людини від тих чи інших небезпек. Юридична наука і практика мають справу з небезпеками у сфері діяльності людей, тому причиною небезпеки завжди виступають саме певна діяльність, поведінка людей [5, 507].

До виду діяльності, що становить собою потенційну небезпеку для людини, слід відносити і діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань, які мають на своєму оснащенні різні види озброєнь, бойові припаси, хімічні, радіоактивні та інші загально небезпечні предмети. Ця діяльність здійснюється з метою виконання функції захисту суверенітету і територіальної цілісності України. На конституційному рівні вказана функція віднесена до числа найважливіших функцій держави. Серед суб'єктів забезпечення виконання цієї функції саме військовим формуванням відводиться ключова роль.

Не видається сумнівним твердження, що військові формування України, завдяки своєму функціонуванню певною мірою вже встигли проявити себе як джерела підвищеної небезпеки. Зазвичай військові чиновники небагатослівні у коментуванні ситуацій, які вийшли у них з під контроль. Втім низка фактів, пов'язаних із спричиненням

численних людських жертв та іншої значної шкоди, в силу їх масштабності та високого ступеня суспільної небезпечності, набули в українському суспільстві досить широкого розголосу. Деякі приклади з цього приводу: 1) 20 квітня 2000 р. ракета, випущена під час військових навчань, влучила в житловий будинок міста Бровари Київської області. Загибло 3 особи, 5 осіб отримали тяжкі поранення; 2) 4 жовтня 2001 р. при здійсненні запусків ракет над Чорним морем, одна із них влучила у пасажирський літак Ту-154, на борту якого перебували іноземні громадяни. Загибло 66 пасажирів та 12 членів екіпажу; 3) 27 липня 2002 р. у місті Скнилів Львівської області під час показового польоту на землю впав літак-винищувач. Загибло 77 осіб; 4) 6 травня 2004 р. поблизу села Новобогданівка Мелітопольського району від вибухів на артилерійських складах військової частини загибло 5 осіб. У зону ураження потрапило 12 населених пунктів, з яких було евакуйовано близько 7 тисяч осіб; 5) 27 серпня 2008 р. сталися вибухи на військовому арсеналі поблизу міста Лозова Харківської області. 48 житлових будинків, 14 будівель соціальної сфери в населених пунктах району отримали різні пошкодження. Евакуйовано із міста 4 тис. 500 осіб, із сіл району та військового містечка – 2 тис. осіб.

Звичайно, що за цими вражаючими фактами криються причини, які пов'язані не лише із непрофесіоналізмом керівників оборонного відомства, недисциплінованістю і халатністю військових чиновників та інших військовослужбовців. Глибинні корені слід шукати і в економічній, соціальній, оборонній та інших сферах діяльності держави. Лише за умови комплексного усунення детермінантів можна буде розраховувати на безпечне для людини у певній мірі (однак не абсолютно безпечне) функціонування військових формувань та ефективно при цьому виконання ними оборонних функцій.

У Законі України «Про оборону» військово формування визначається як ство-

рена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Визначальним чинником боєготовності та боєздатності армії у будь-який час дати відсіч агресору, забезпечити перемогу у разі збройного конфлікту, виконати інші покладені на неї завдання є суворе дотримання особовим складом військового правопорядку. Високий рівень дисциплінованості, злагоженості дій, чітке виконання встановлених правил, бездоганність кожного військовослужбовця у виконанні своїх службових обов'язків – це вимоги широкого спектру законодавчих та інших нормативно-правових актів, що діють у військовій сфері. Дотримання цих вимог забезпечується комплексом засобів правового, соціального, організаційного, виховного та іншого характеру. Серед правових засобів особливе місце відводиться засобам кримінально-правового характеру, які у рамках досягнення поставленої мети застосування мають розглядатись як крайні засоби правового впливу.

Особлива частина КК містить окремих розділ – XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Він є одним із найбільших за кількістю складів злочину. Конструктивною особливістю цього розділу є те, що поняття окремої групи злочинів (військових злочинів), склади яких розміщені у ньому, визначено на законодавчому рівні (ч. 1 ст. 401 КК). Це поняття має бути базисом для всіх існуючих складів військових злочинів, а також базисним орієнтиром для тих, якими, за умови суспільної потреби та волі законодавця, доповнюватиметься розділ у ході динамічного розвитку

системи норм про відповідальність за військові злочини.

Ознаки будь-якого складу злочину мають знаходити своє конструктивне нормативне закріплення, виходячи із сутності об'єкта посягання групи злочинів (родового об'єкта злочинів). Безпосередній об'єкт злочину, склад якого поміщений у тому чи іншому розділі Особливої частини КК, повинен за змістом охоплюватись родовим об'єктом цього злочину як елементом системи більш високого рівня узагальнення.

Виходячи із позиції законодавця щодо визначення об'єкта посягання військових злочинів, відображеної у назві розділу XIX КК, основним безпосереднім об'єктом кожного військового злочину має визнаватись встановлений порядок несення військової служби у конкретній сфері військової діяльності, яку законодавець мав на меті захистити кримінально-правовими засобами. Так, наприклад, законодавець, встановлюючи відповідальність за ст. 428 КК, поставив під кримінально-правову охорону суспільні відносини, пов'язані із дотриманням у військовій сфері встановленого порядку виконання службових обов'язків командиром військового корабля та особами із складу команди у разі виникнення небезпеки загибелі корабля. Такий порядок є частиною військового правопорядку, що встановлений та функціонує з метою виконання військовими формуваннями функцій, визначених Конституцією та законами України.

Встановлюючи нормами розділу XIX КК відповідальність за злочинне порушення порядку несення військової служби у конкретній сфері військової діяльності, законодавець одночасно, завдяки певним особливостям конструкції цих норм, здійснює кримінально-правову охорону й інших об'єктів посягання, які в Особливій частині кримінального закону ставляться під охорону нормами інших розділів КК. Такі об'єкти посягання військових злочинів слід розглядати як додаткові безпосередні об'єкти цих злочинів. Так, напри-

клад, громадська безпека має визнаватись додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 410 КК, при викраденні зброї, бойових припасів та інших загалом небезпечних предметів.

Нормами багатьох статей цього розділу здійснюється кримінально-правова охорона життя, здоров'я людини, її безпеки, тобто найвищих соціальних цінностей, визначених Конституцією України. Про зазначене свідчить наявність у диспозиціях статей таких суспільно небезпечних наслідків як, наприклад, «завдання побоїв» (ст. 406 КК), «заподіяння смерті потерпілого» (ст. 414 КК), «спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень» (ст. 415 КК), «спричинення загибелі людей» (ст. 417 КК) та ін.

Як правило, порушення безпеки людини є етапом (стадією) вчинення відповідного злочину проти життя, здоров'я, свободи, власності тощо і тому, якщо злочин закінчений, він поглинає попередні етапи (стадії), вони не мають самостійного значення і не впливають на його кваліфікацію. Якщо життю, здоров'ю, свободі, майну людини заподіяна шкода, то тим самим заподіяна шкода і її безпеці [4, 21]. Це твердження стосується і військових злочинів, додатковими безпосередніми об'єктами яких виступають життя, здоров'я людини, її безпека.

Визнання останніх додатковими, а не основними, безпосередніми об'єктами певних військових злочинів не слід розцінювати як визнання другорядності цих цінностей по відношенню до встановленого порядку несення військової служби у певній військовій сфері, який, як уже зазначалось, має визнаватись основним безпосереднім об'єктом військових злочинів. Поділ безпосереднього об'єкта злочину на основний та додатковий здійснюється не за ознакою важливості охоронюваного блага, а за ознакою його зв'язку з родовим об'єктом злочину.

Статус безпеки людини, як найвищої соціальної цінності, що наданий Конститу-

цією України, обумовив створення, як зазначено вище, системи норм в Особливій частині КК, якими ставиться під кримінально-правову охорону безпека людини. Беззаперечно, що цей конституційний припис має бути врахований законодавцем і при подальшому конструюванні норм, якими встановлюється відповідальність за вчинення військових злочинів.

Науковцями кримінального права досить часто висловлюється позиція щодо необхідності суттєвого скорочення кількості статей розділу XIX КК. Разом з тим з боку окремих науковців мають місце й пропозиції щодо розширення системи військових злочинів шляхом доповнення розділу XIX КК новими складами військових злочинів. Так, В.А. Мисливий пропонує доповнити цей розділ статтею, якою передбачити відповідальність «за порушення правил пуску ракет, проведення всіх видів стрільби, вибухових робіт або вчинення інших дій зі зброєю, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або інші тяжкі наслідки» [2, 291].

За умови реалізації законодавцем цієї пропозиції система військових злочинів поповниться ще однією нормою, якою здійснюватиметься кримінально-правова охорона безпеки людини. Слід зауважити, що факт існування значної кількості статей у цьому розділі не повинен розглядатися як перешкода для включення до нього інших статей-новел. Головне, щоб таке розширення системи військових злочинів було науково обґрунтованим та відповідало суспільним інтересам.

Виходячи із необхідності здійснення ефективної кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері забезпечення обороноздатності держави, а також особистої безпеки військовослужбовців, науковий інтерес становлять й питання, пов'язані з дослідженням доцільності криміналізації умисних чи необережних діянь (у різних проявах), якими спричиняється шкода здоров'ю, життю військовослужбовців у

масових масштабах, що негативно впливає на рівень боєготовності та боєздатності військ. Зокрема, українському суспільству відомі факти масових харчових отруєнь військовослужбовців. Для прикладу можна навести такі військові структури, у яких мали місце ці факти, як окремих полк Президента України Сухопутних військ Збройних Сил України (2009 р., м. Київ), Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (2009 р., м. Харків). В результаті цих отруєнь військовослужбовці на тривалий час були виключені за станом здоров'я із сфери виконання своїх військових службових обов'язків [6, 114–116]. Поза сумнівом, що не лише зазначеними діями можна створити ситуацію, за якої військовослужбовці, у тому числі і керівний склад органів військового управління, будуть неспроможні за станом здоров'я виконувати покладені на них службові обов'язки по забезпеченню обороноздатності держави. На авторське бачення, се-

ред засобів, спрямованих на недопущення таких наслідків, визначальну роль мають відігравати кримінально-правові норми системи військових злочинів, а не норми інших розділів Особливої частини КК.

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що у кримінально-правовому регулюванні питань захищеності прав людини на її безпеку норми розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» КК відіграють важливу роль у структурі Особливої частини КК. У разі ж виникнення суспільної необхідності розширення меж кримінально-правової охорони тих суспільних відносин військової сфери, які органічно поєднані із питаннями безпеки людини, конструювання нових складів військових злочинів має здійснюватись із врахуванням конституційного визнання безпеки людини найвищою соціальною цінністю.

Список літератури:

1. *Борисов В.І.* Розв'язання проблемних питань Особливої частини у новому Кримінальному кодексі України : матеріали наукової конференції «Конституція України – основа модернізації держави та суспільства» (21–22 червня 2001 р., Харків) / В.І. Борисов. – Харків : Право, 2001. – 592 с.
2. *Мисливий В.А.* Кримінально-правова охорона безпеки руху та експлуатації повітряного транспорту / В.А. Мисливий // Транспортне право в ХХІ столітті : [Матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 21 лютого 2013 р.] – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – 618 с. – С. 289–291.
3. *Тихий В.П.* Кримінально-правове забезпечення безпеки людини, суспільства, держави та людства / В.П. Тихий // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 403–406.
4. *Тихий В.П.* Кримінально-правові проблеми забезпечення безпеки людини та виборчих прав громадян / В.П. Тихий, М.І. Панов // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. статей. – О. : Фенікс, 2006. – С. 21–25.
5. *Тихий В.П.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правового забезпечення безпеки людини / В.П. Тихий // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19 – 20 квітня 2012 р. / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 507–510.

6. *Хавронюк М.І.* Право споживачів на безпечність продукції: кримінально-правове забезпечення : монографія / М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – 324 с.

7. *Шаблистий В.В.* Безпековий вимір вітчизняного кримінального закону / В.В. Шаблистий // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 9. – С. 112–114.

8. *Шемшученко Ю.С.* Конституція України і права людини : матеріали наукової конференції «Конституція України – основа модернізації держави та суспільства» (21–22 червня 2001 р., Харків) / Ю.С. Шемшученко. – Харків : Право, 2001. – 592 с.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы уголовно-правовой охраны безопасности человека нормами, устанавливающими ответственность за совершение военных преступлений.

SUMMARY

In the article deals with the issues of a human's criminal-legal security by norms defining responsibility for committing military crimes.

*Рекомендовано кафедрою кримінального
та адміністративного права*

Подано 26.02.2013.